

Dorota Komorowska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

ZNACZENIE ROLNICTWA EKOLOGICZNEGO W POLSCE

IMPORTANCE OF ORGANIC FARMING IN POLAND

Słowa kluczowe: rolnictwo, obszary wiejskie, rolnictwo ekologiczne

Key words: agriculture, rural areas, organic farming

Abstrakt. Rozwój obszarów wiejskich wiąże się przede wszystkim z rozszerzaniem wiejskiego rynku pracy. Jednak trudna sytuacja na rynku pracy w Polsce, zwłaszcza na obszarach wiejskich, wymusza pozostanie w rolnictwie nadmiaru siły roboczej. Rozwój rynku żywności ekologicznej, zwłaszcza w krajach zamożnych, stwarza możliwości rozwoju produkcji rolniczej wytwarzanej metodami ekologicznymi, m.in. w Polsce, w tym pracochłonnych upraw owoców i warzyw, których krajowe rozmiary mają już znaczący udział w światowej produkcji ekologicznych owoców i warzyw. Stwarza to zarazem możliwość poprawy wykorzystania zasobów siły roboczej ulokowanej w rolnictwie oraz rozwoju mniejszych gospodarstw rolnych. Rozwój rolnictwa ekologicznego stwarza także perspektywę aktywizacji ludności wiejskiej z otoczenia gospodarstw ekologicznych i rozwoju innych działalności gospodarczych.

Wstęp

Rozwój obszarów wiejskich uzewnętrznia się w poprawie poziomu dochodów i jakości życia mieszkańców wsi, co wiąże się przede wszystkim z rozszerzaniem wiejskiego rynku pracy. U podstaw tych zmian leżą procesy zachodzące w całej gospodarce, jak również w gospodarce poszczególnych regionów [Adamowicz 2000]. Mimo rozwoju gospodarczego naszego kraju i przekształceń obszarów wiejskich, a jednocześnie odpływu siły roboczej z rolnictwa do pozarolniczych działań gospodarki, wciąż duże zasoby siły roboczej są ulokowane w rolnictwie. Oznacza to zarazem duże rozdrobnienie gospodarstw rolnych i duży odsetek ludności utrzymującej się z rolnictwa oraz potrzebę lepszego wykorzystania potencjału siły roboczej poza rolnictwem (działalność pozarolnicza, praca najemna poza gospodarstwem), jak i w samym rolnictwie. W okresie ostatnich kilkunastu lat obserwuje się wzrost zainteresowania rolnictwem ekologicznym, a jego rozwojowi sprzyja wsparcie finansowe tego sposobu gospodarowania w krajach Unii Europejskiej (UE), rozwój rynku żywności ekologicznej, zwłaszcza w krajach zamożnych, oraz łatwiejszy eksport produktów ekologicznych na rynki innych krajów dzięki mniejszym ograniczeniom celnym [Kuś 2010]. Stwarza to możliwości rozwoju ekologicznej produkcji rolnej.

Celem opracowania było wskazanie roli rolnictwa jako miejsca pracy i źródła utrzymania dla ludności wiejskiej w Polsce oraz znaczenia rolnictwa ekologicznego w naszym kraju na podstawie dostępnych danych statystycznych i wyników badań.

Rola rolnictwa na obszarach wiejskich

Obszary wiejskie w Polsce zajmują ponad 90% powierzchni kraju i zamieszkuje je prawie 40% ludności. Według danych Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii w 2010 roku obszary wiejskie zajmowały 29,1 mln ha, co stanowiło 93,1% powierzchni kraju. W powierzchni obszarów wiejskich przeważają grunty rolne i leśne. W 2010 roku grunty rolne zajmowały 18,1 mln ha, tj. 62,2% powierzchni obszarów wiejskich, a grunty leśne oraz zadrzewione i zakrzewione 9,0 mln ha, tj. 31,1% tej powierzchni. Prawie we wszystkich województwach grunty rolne zajmują ponad połowę ich powierzchni. Według stanu na 31 grudnia 2010 roku obszary wiejskie zamieszkiwało 15,1 mln osób, co stanowiło 39,2% ludności Polski. W porównaniu do 2002 roku liczba ludności

wiejskiej wzrosła o 453,5 tys. osób, tj. o 3,1%, mimo nadania statusu miasta w tym okresie 20 miejscowościom wiejskim [*Obszary wiejskie...* 2013]. Według stanu na 30 czerwca 2014 roku obszary wiejskie zamieszkiwało 15,2 mln osób, tj. 39,6% ogółu ludności [*Ludność. Stan ...* 2014]. Ponad 70% mieszkańców wsi stanowią rodziny rolnicze.

Sytuacja demograficzna i materialna ludności wiejskiej jest w znacznym stopniu zdeterminowana odległością miejsca zamieszkania od dużego ośrodka miejskiego. Tereny wiejskie położone blisko dużych miast charakteryzują się m.in. niższym udziałem osób bezrobotnych w porównaniu do terenów wiejskich od nich oddalonych, a zwłaszcza terenów wiejskich położonych peryferyjnie [Rosner 2005]. W 2010 roku wartość wskaźnika zatrudnienia dla obszarów wiejskich była trzykrotnie niższa niż w miastach – na 1000 mieszkańców terenów wiejskich przypadało 100 pracujących, natomiast w miastach – 303 [*Obszary wiejskie...* 2013]. W związku z powyższym, zasięg ubóstwa na wsi był zdecydowanie większy niż w miastach. W 2010 roku poniżej ustawowej granicy ubóstwa egzystowało na obszarach wiejskich 11,9% ludności (w miastach 4,4%), poniżej relatywnej granicy ubóstwa – 25,4% (w miastach 11,9%), zaś poniżej granicy ubóstwa skrajnego – 9,4% (w miastach 3,4%). Wartość wszystkich wskaźników ubóstwa od kilku lat utrzymuje się na zbliżonym poziomie.

Sytuacja na rynku pracy, zwłaszcza na obszarach wiejskich, przekłada się wyraźnie na strukturę pracujących wyłącznie, głównie lub dodatkowo w swoim gospodarstwie rolnym. Ponadto według danych ostatniego *Powszechnego spisu rolnego* (PSR) z 2010 roku liczba osób pracujących w naszym rolnictwie wzrosła, w porównaniu do poprzedniego PSR z 2002 roku. W 2002 roku w rolnictwie pracowało 4358 tys. osób, a w 2010 roku – 4537 tys. osób, przy czym liczba gospodarstw rolnych zmniejszyła się w tym okresie z 2933 tys. do 2278 tys. gospodarstw [*Raport z wyników...* 2011]. W związku z tym zmniejszyła się liczba rolników i ich współmałżonków, liczba osób zatrudnionych na stałe w gospodarstwach nie uległa zmianie (88 tys. osób w 2002 i w 2010 roku), natomiast wyraźnie wzrosła liczba pozostałych członków rodziny wnoszących swój wkład pracy w gospodarstwo rolne – z 981 tys. osób w 2002 roku do 1 517 tys. osób w 2010 r., tj. o 55%. Wynika to z trudnej sytuacji na rynku pracy, zwłaszcza na obszarach wiejskich.

Specyfiką polskiego rolnictwa jest rozdrobniona struktura obszarowa gospodarstw rolnych, co wiąże się z dużą liczbą osób pracujących w rolnictwie i pociąga za sobą m.in. niepełne wykorzystanie potencjału zasobów siły roboczej, jaki tkwi w gospodarstwach rolnych. Wprawdzie liczba gospodarstw zmniejsza się i ubywa małych gospodarstw, to wciąż średnia powierzchnia użytków rolnych (UR) w gospodarstwie nie przekracza 7 ha, a ponad 80% gospodarstw ma powierzchnię do 10 ha UR [*Raport z wyników...* 2011]. W związku z tym w gospodarstwach o powierzchni do 10 ha UR ulokowane jest aż około 80% liczby osób pracujących w naszym rolnictwie, co przekłada się na niewielkie wykorzystanie potencjału zasobów pracy, zwłaszcza w małych gospodarstwach.

Z danych PSR wynika, że w 2010 roku wśród rolników i członków ich rodzin pracujących w gospodarstwach rodzinnych, około 46% przepracowało w skali roku co najwyżej 530 godzin. Oznacza to, że prawie połowa rodzinnej siły roboczej pracowała w wymiarze mniejszym niż 1/4 etatu (2120 godzin pracy w roku). Pracę w pełnym wymiarze czasu pracy i więcej w skali roku wykonywało tylko około 1/5 tej zbiorowości pracujących w rolnictwie [*Pracujący w gospodarstwach...* 2012]. Zatem dane spisowe wyraźnie obrazują rozmiary nadmiaru zasobów pracy, jaki tkwi w naszym rolnictwie. Konsekwencje tej sytuacji to m.in. hamowanie przemian struktury obszarowej gospodarstw rolnych w kierunku powiększania gospodarstw i dalszego rozwoju rolnictwa, co w dobie nasilających się procesów globalizacji i liberalizacji handlu międzynarodowego nabiera szczególnego znaczenia. Otóż procesy te wymuszają rosnącą konkurencję na rynkach rolno-żywnościowych, co z kolei pociąga za sobą konieczność zwiększania skali produkcji w naszym rolnictwie. Rozdrobnioną strukturę obszarową gospodarstw trudno pogodzić z wymogami konkurencyjności [Zegar 2009].

Nadmiar zasobów pracy w rolnictwie ogranicza możliwości akumulacji¹ i rozwoju gospodarstw rolnych oraz rzutuje na poziom życia ludności rolniczej. Według danych spisowych w 2010 roku najliczniejszą zbiorowość ogółu pracujących w rolnictwie stanowili rolnicy i członkowie ich rodzin pracujący wyłącznie w swoim gospodarstwie rolnym – 2847,6 tys. osób (64%). Pracujący głównie

¹ Akumulacja w rolnictwie to przeznaczanie części dochodu rolniczego na inwestycje w czynniki wytwórcze gospodarstw rolnych.

w swoim gospodarstwie rolnym i dodatkowo poza nim stanowili niewielką grupę – 134,2 tys. osób (3%), zaś pracujący głównie poza swoim gospodarstwem i dodatkowo w nim stanowili zbiorowość 1468,2 tys. osób (33%) [Pracujący w gospodarstwach... 2012]. Zatem z danych PSR 2010 wynika, że większość osób pracujących w rozdrobnionym rolnictwie pracuje wyłącznie w swoim gospodarstwie rolnym. Stąd tak niewielkie wykorzystanie zasobów siły roboczej, jakie tkwią w tym obszarze gospodarki.

Z przytoczonych danych wynika zarówno potrzeba lepszego wykorzystania nadmiaru zasobów pracy ulokowanego w gospodarstwach rolnych, ale także rola rolnictwa jako miejsca pracy i źródła utrzymania dla przeważającej części mieszkańców obszarów wiejskich (ponad 70% mieszkańców wsi stanowią rodziny rolnicze).

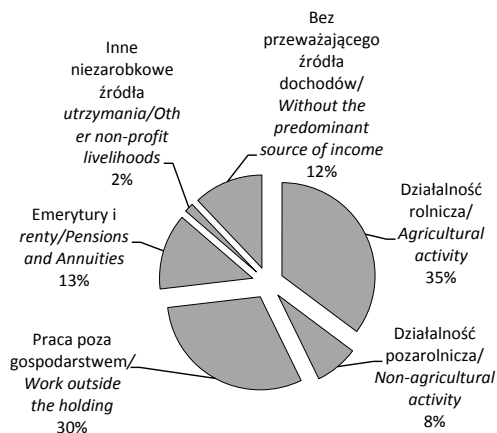
Według wyników ostatniego badania struktury gospodarstw rolnych przeprowadzonego przez GUS w 2013 roku², w okresie od 2 czerwca 2012 r. do 1 czerwca 2013 r. działalność rolnicza stanowiła główne źródło utrzymania gospodarstw domowych rodzin rolniczych, czyli źródło dochodów przekraczające 50% dochodów ogółem, dla ponad 1/3 gospodarstw domowych. Działalność pozarolnicza – niezwykle pożądana na obszarach wiejskich, której rozwój od wielu lat jest wspierany³, stanowiła główne źródło dochodów tylko dla około 8% omawianych gospodarstw domowych, praca najemna poza swoim gospodarstwem rolnym odpowiednio dla 30% tychże gospodarstw domowych, a emerytury i renty dla 13% gospodarstw domowych rodzin rolniczych (rys. 1).

Wśród ogółu gospodarstw rolnych, których gospodarstwa domowe uzyskiwały ponad 50% dochodów z działalności rolniczej dominowały gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych 5-10 ha i 10-15 ha. Gospodarstwa domowe, gdzie głównym źródłem utrzymania była praca najemna poza swoim gospodarstwem rolnym, działalność pozarolnicza oraz emerytury i renty użytkowały przede wszystkim małe gospodarstwa rolne o powierzchni do 5 ha UR.

Niewątpliwie mimo rozdrobnionej struktury obszarowej gospodarstw rolnych w Polsce i w związku z tym małej skali produkcji w przeważającej liczbie gospodarstw, działalność rolnicza stanowi znaczące źródło dochodów dla większości gospodarstw domowych rodzin rolniczych.

Znaczenie rolnictwa ekologicznego

Ekologiczny system gospodarowania w rolnictwie przyczynia się do poprawy żyzności i urodzajności gleb, natomiast w Polsce przeważają gleby niskiej i średniej jakości, wytworzone z piasków, co w naturalny sposób ogranicza ich możliwości akumulacji próchnicy [Krasowicz 2009]. Z wieloletnich badań prowadzonych w IUNG-PIB w Puławach nad integrowanym, ekologicznym i konwencjonalnym systemem gospodarowania w rolnictwie wynika zbliżona wydajność

Rysunek 1. Struktura gospodarstw domowych rodzin rolniczych według głównego źródła utrzymania w 2013 roku

Figure 1. Structure of households farm families according to their main source of income in 2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Charakterystyka gospodarstw... 2014]

Source: own study based on [Charakterystyka gospodarstw... 2014]

² Badanie struktury gospodarstw rolnych (badanie strukturalne) w zakresie użytkowania gruntów, powierzchni zasiewów, pogłowia zwierząt gospodarskich oraz charakterystyki gospodarstwa rolnego zostało przeprowadzone przez GUS po raz pierwszy w 2005 roku, następnie w 2007 roku i ostatnio w 2013 roku w gospodarstwach indywidualnych.

³ W 2010 roku jedynie 3,3% gospodarstw indywidualnych prowadziło działalność pozarolniczą, a w porównaniu do 2002 roku liczba tych gospodarstw zmniejszyła się o około 1/3. W krajach UE charakteryzujących się relatywnie korzystniejszą strukturą obszarową gospodarstw rolnych (Austria, Niemcy, Holandia, Wielka Brytania, kraje Beneluksu), odsetek gospodarstw z działalnością pozarolniczą jest znacznie większy i kształtuje się na poziomie 20-30% [Pocza i in. 2013].

uzyskiwanej produkcji w jednostkach zbożowych we wszystkich systemach [Kuś 2008]. Jest to warunkowane tym, że wielokierunkowe zmianowanie oraz poprawna agrotechnika umożliwiają uzyskanie względnie dużej wydajności produkcji roślinnej również w systemie ekologicznym. Porównywane w tychże badaniach systemy wyraźnie oddziaływały na żyzność i biologiczną aktywność gleby. Kilkukrotnie wykonane analizy wykazały, że w systemie ekologicznym wskaźniki charakteryzujące aktywność biologiczną i enzymatyczną gleby zdecydowanie częściej osiągały maksymalne wartości niż w pozostałych systemach. Przyczyniła się do tego ilość i jakość resztek poźniwnych, stosowanie nawozów organicznych oraz wyeliminowanie pestycydów [Kuś 2013].

Ekologiczny system gospodarowania, w związku z przywiązywaniem dużej uwagi do płodozmianu i nawożenia organicznego, sprzyja gospodarowaniu zasobami ziemi o niskiej jakości. Z badań wynika, że na glebach o niższej jakości w systemie tym można uzyskać stosunkowo duże plony w porównaniu do systemu konwencjonalnego [Kuś, Stalenga 2007, Stalenga 2010]. Dlatego w krajach posiadających gorsze warunki przyrodnicze zagospodarowuje się więcej UR pod uprawy ekologiczne niż w krajach o korzystniejszych warunkach do intensywnej produkcji rolnej [Kuś 2010]. W Polsce zagospodarowuje się relatywnie mniejszy odsetek UR pod uprawy ekologiczne – w 2012 roku wyniósł on 4,3% ogólnej powierzchni UR, a w takich krajach, jak: Austria – 19,7%, Szwecja – 15,6%, Szwajcaria – 12,0%, Włochy – 9,1%, Finlandia – 8,7%, Dania – 7,4% [The World... 2014]. Jeżeli chodzi o jakość UR zagospodarowanych pod uprawy ekologiczne w Polsce, to z danych GUS oraz z danych o gospodarstwach ekologicznych objętych rachunkowością rolną w systemie Polski FADN [Nachtman 2013] wynika, że gospodarstwa ekologiczne na ogół użytkują zasoby ziemi niskiej jakości.

Rozwój produkcji rolniczej uzyskiwanej metodami ekologicznymi, jak każdej produkcji, jest warunkowany zapotrzebowaniem na produkty oraz efektywnością ekonomiczną jej wytwarzania. Odnotowane od lat 80. ubiegłego wieku zagrożenia związane z bezpieczeństwem żywności o zasięgu międzynarodowym spowodowały, że konsumenci (także w Polsce) zwracają coraz większą uwagę na te kwestie. Bezpieczeństwo żywności zyskuje na znaczeniu jako czynnik warunkujący decyzje konsumentów. Największe obawy w tym kontekście budzi sposób produkcji żywności, a szczególnie stosowanie środków chemicznych na poziomie rolnictwa oraz stopień ingerencji w sposób produkcji i przetwarzania żywności. W związku z tym żywność ekologiczna i tradycyjna jest oceniana jako niosąca najmniejsze zagrożenie [Żakowska-Biemans 2011b]. Żywność ekologiczna jest postrzegana jako „naturalna”, natomiast tradycyjna jest łączona z tradycyjnym sposobem produkcji i przetwarzania, co budzi zaufanie konsumentów i przekłada się na ich zachowania rynkowe. Dlatego obserwuje się systematyczny wzrost popytu na produkty ekologiczne i tradycyjne oraz rozwój rynku tego typu produktów.

Rynek żywności ekologicznej na świecie rozwija się w wielu krajach, ale przede wszystkim w krajach zamożnych, ponieważ ceny produktów ekologicznych są na ogół wyraźnie wyższe niż produktów konwencjonalnych [Łuczka-Bakuła 2007, Runowski 2012]. W 2012 roku światowy rynek żywności ekologicznej był oszacowany na 63,8 mld USD (około 50 mld euro). W porównaniu z końcem lat 90. XX wieku, obroty na tym rynku wzrosły prawie 4-krotnie [The World... 2000, 2014]. Wzrost popytu na produkty ekologiczne stwarza możliwości rozwoju produkcji ekologicznej. Produkcja żywności ekologicznej rozwija się zarówno w krajach wysoko rozwiniętych, jak i w krajach rozwijających się, które w rozwoju tego typu produkcji upatrują możliwości eksportowe, zwłaszcza obiecujący kierunek eksportu do krajów wysoko rozwiniętych, a zarazem szansę zagospodarowania nadwyżek siły roboczej, wzrostu dochodów i rozwoju ubogich gospodarstw rolnych [Willer, Yussefi 2007].

W Polsce, liczba gospodarstw ekologicznych i powierzchnia ich UR w szybkim tempie zwiększa się, zwłaszcza po akcesji Polski do UE i objęciu rolnictwa mechanizmami wspólnej polityki rolnej (WPR), w tym systemem dopłat do powierzchni upraw ekologicznych. Według danych Głównego Inspektoratu Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych (GIJHARS), który nadzoruje produkcję ekologiczną w kraju, w 2013 roku liczba gospodarstw ekologicznych wzrosła 7-krotnie, natomiast powierzchnia ich UR wzrosła 8-krotnie w porównaniu do 2004 roku (tab. 1).

Do rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce w ostatnim okresie przyczyniły się niewątpliwie dopłaty do produkcji ekologicznej, ale nie tylko dopłaty, ponieważ wprowadzenie ekologicznych

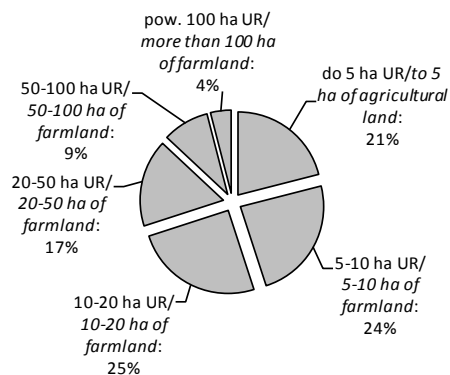
Tabela 1. Liczba gospodarstw ekologicznych i powierzchnia ich użytków rolnych w latach 2004-2013
 Table 1. The number of organic farms and area of their agricultural land in the years 2004-2013

Wyszczególnienie/Specification	Rok/Year						
	2004	2006	2008	2010	2011	2012	2013
Liczba gospodarstw/The number of farms	3 760	9 194	15 208	20 956	23 449	25 944	26 598
Powierzchnia użytków rolnych [tys. ha]/Area of agricultural land [thous. ha]	82,7	228,0	314,8	518,5	605,5	661,7	669,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Raport o stanie... 2013]

Source: own study based on [Raport o stanie... 2013]

metod wytwarzania dla wielu gospodarstw rolnych o niedużej skali i intensywności produkcji nie musi oznaczać pogorszenia wyników ekonomicznych ich działalności. Z badań wynika, że w mniejszych gospodarstwach ekologicznych, w porównaniu do konwencjonalnych, w strukturze UR większy udział mają uprawy warzyw, owoców, ziemniaków jadalnych, czyli wytwarzanie produktów, za które rolnicy uzyskują relatywnie wyższe ceny w odniesieniu do cen produktów konwencjonalnych, co przekłada się na wyniki ekonomiczne gospodarstw rolnych [Komorowska 2012]. Dlatego wprowadzanie ekologicznych metod wytwarzania stwarza perspektywę rozwoju dla mniejszych gospodarstw rolnych oraz jest możliwością poprawy wykorzystania zasobów siły roboczej ulokowanej w rolnictwie, ponieważ owoce i warzywa należą do produktów najchętniej kupowanych na ekologicznym rynku żywnościowym [Willer i in. 2013]. Należy przy tym także podkreślić, że prawie połowa gospodarstw ekologicznych w Polsce ma powierzchnię do 10 ha UR, a 70% do 20 ha UR (rys. 2).

Rysunek 2. Struktura wielkości gospodarstw ekologicznych w 2012 roku

Figure 1. The size structure of organic farms in 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Raport o stanie... 2013]

Source: own study based on [Raport o stanie... 2013]

Zatem istnieje duża liczba małych i średnich gospodarstw ekologicznych, które podejmują pracochłonne uprawy, stąd relatywnie duże rozmiary produkcji ekologicznych owoców i warzyw w Polsce. Z danych statystycznych dotyczących rolnictwa ekologicznego na świecie wynika, że Polska jest krajem o największej powierzchni ekologicznych plantacji drzew i krzewów owocowych do produkcji owoców strefy umiarkowanej (jabłonie, grusze, śliwy, czereśnie, wiśnie, brzoskwinie, morele, maliny, porzeczki). Wynika to z dużego udziału plantacji jabłoni, których powierzchnia stanowi prawie połowę powierzchni ekologicznych plantacji jabłoni na świecie. Ponadto Polska należy do 10 krajów na świecie o największej powierzchni ekologicznej uprawy warzyw [The World... 2014].

Z wieloletnich badań gospodarstw ekologicznych objętych rachunkowością rolną w systemie polskiego FADN wynika, że w gospodarstwach nastawionych na uprawy polowe z czasem następowała zmiana organizacji produkcji, która polegała na ograniczaniu produkcji zwierzęcej, a rozwoju produkcji roślinnej z rosnącym udziałem powierzchni uprawy owoców i warzyw. Ponadto poziom plonowania i duża rozbieżność w plonowaniu owoców i warzyw tych samych gatunków w różnych gospodarstwach w danym roku wskazuje na możliwości uzyskiwania wysokich plonów z ekologicznych upraw owoców i warzyw [Nachtman 2010]. Z kolei porównanie wyników ekonomicznych gospodarstw ekologicznych i konwencjonalnych nastawionych na uprawy polowe obrazuje zbliżony ich poziom w obu grupach gospodarstw [Nachtman, Żekało 2006]. Podobnie analiza porównawcza wyników produkcyjno-ekonomicznych gospodarstw ekologicznych i konwencjonalnych o powierzchni 10-20 ha UR (najbardziej licznej grupy obszarowej gospodarstw ekologicznych w całej ich

zbiorowości) wskazuje na zbliżony poziom wyników ekonomicznych w obu grupach gospodarstw [Komorowska 2011b]. Natomiast porównanie gospodarstw ekologicznych i konwencjonalnych w obrębie wszystkich grup obszarowych wykazało, że małe gospodarstwa ekologiczne o powierzchni do 10 ha UR osiągają wyższe wyniki ekonomiczne niż konwencjonalne [Komorowska 2011a]. Poziom wartości produkcji gospodarstw ekologicznych w przytoczonych porównaniach w dużym stopniu kształtowała uprawa warzyw i owoców, zwłaszcza w małych gospodarstwach, oraz wyższe ceny ekologicznych produktów roślinnych. Gospodarstwa ekologiczne w tych porównaniach ponosiły o 20-30% większe nakłady pracy, a wyższy poziom dopłat do działalności gospodarstw ekologicznych bardziej podwyższał wyniki ekonomiczne gospodarstw ekologicznych niż konwencjonalnych.

Porównanie ogółu gospodarstw ekologicznych z ogółem gospodarstw indywidualnych w Polsce, w oparciu o wyniki badań struktury gospodarstw rolnych przeprowadzonych przez GUS w 2005 i 2007 roku oraz o wyniki PSR 2010 wskazuje, że gospodarstwa ekologiczne są bardziej zorientowane na rynek (rynkowe). Średnio w badanych latach udział gospodarstw rynkowych, tj. sprzedających co najmniej 50% wartości wytworzonej produkcji rolnej, w ogólnej liczbie gospodarstw ekologicznych sięgał prawie 80%, natomiast w przypadku gospodarstw indywidualnych kształtował się na poziomie około 60% [Wrzaszcz, Zegar 2014]. Ponadto wyniki przytoczonych badań wskazują na wyraźny wzrost aktywności gospodarstw ekologicznych na poza lokalnym (zamiejscowym) rynku.

Polski rynek żywności ekologicznej jest w początkowej fazie rozwoju. Procesy zachodzące w rozwoju kanałów dystrybucji żywności ekologicznej w Polsce odzwierciedlają tendencje, jakie były obserwowane w innych krajach Europy o bardziej rozwiniętym rynku tej żywności. Żywność ekologiczna oferowana jest zarówno w miejscach sprzedaży bezpośredniej, czyli w gospodarstwach, na targowiskach, okazjonalnych kiermaszach, jak również w sklepach specjalizujących się w sprzedaży tego typu żywności, a także w sklepach wielkopowierzchniowych na wydzielonych stoiskach lub regałach [Żakowska-Biemans 2011a]. Według szacunków Polskiej Organizacji Handlu i Dystrybucji, znacząca część krajowej produkcji żywności ekologicznej (około 50%) trafia na eksport, ponieważ udział rynku żywności ekologicznej w polskim rynku żywnościowym jest wciąż niewielki – sięga zaledwie 0,2% [The World... 2014]. Przyczyny niewielkiego udziału rynku żywności ekologicznej w polskim rynku żywnościowym to przede wszystkim relatywnie niższy poziom zamożności polskiego społeczeństwa (w porównaniu do krajów o bardziej rozwiniętym rynku żywności ekologicznej) oraz zaufanie i przekonanie do krajowej żywności konwencjonalnej, które wynika z niskiego poziomu chemizacji naszego rolnictwa. Z tego też względu polska żywność konwencjonalna cieszy się także uznaniem na rynkach innych krajów i rośnie jej eksport [Handel zagraniczny... 2014]. Natomiast możliwości eksportu i rozwoju produkcji żywności ekologicznej stanowią szansę poprawy wykorzystania zasobów pracy i perspektywę rozwoju dla niektórych gospodarstw rolnych, co jest niewątpliwą korzyścią z racji trudnej sytuacji na rynku pracy, zwłaszcza na obszarach wiejskich. Ponadto rozwój rolnictwa ekologicznego może stać się także czynnikiem aktywizacji ludności wiejskiej z otoczenia gospodarstw ekologicznych i rozwoju innych działalności gospodarczych.

Mankamentem branży żywności ekologicznej w Polsce są trudności w organizacji zbytu produktów wytwarzanych na niewielką skalę w gospodarstwach i równocześnie sprostanie rynkowemu zapotrzebowaniu w zakresie wielkości partii produktów, a także dopiero rozwijające się przetwórstwo produktów ekologicznych⁴. Producenci ekologicznych produktów rolnych są słabo zorganizowani, co w połączeniu z brakiem przetwórci powoduje trudności w sprzedaży produktów. W związku z tym rolnicy często sprzedają swoje produkty, głównie zwierzęcego pochodzenia do niewyspecjalizowanych przetwórci po takich samych cenach, jak są skupowane produkty konwencjonalne. Stąd potrzeba współpracy i zrzeszania się rolników w grupy producentów w celu organizacji sprzedaży produktów oraz potrzeba tworzenia i rozwoju przetwórci produktów ekologicznych.

⁴ W 2012 roku było w Polsce 312 przetwórci produktów ekologicznych, z których 32% zajmowało się przetwórstwem owoców i warzyw, 24% przetwórstwem zbożowych, a tylko niespełna 5% przetwórstwem mleka i 7% mięsa. Dla porównania, w tym samym roku w Niemczech było 9 183 przetwórci, we Francji – 8 957, w Hiszpanii – 2 790 [Raport o stanie... 2013]. Przytoczone kraje posiadają zbliżoną liczbę gospodarstw ekologicznych do ich liczby w naszym kraju.

Podsumowanie

Rozwój obszarów wiejskich wiąże się przede wszystkim z rozszerzaniem wiejskiego rynku pracy. Mimo rozwoju gospodarczego Polski i przekształceń obszarów wiejskich oraz odpływu siły roboczej z rolnictwa do pozarolniczych działów gospodarki, wciąż duża liczba osób pracuje w rolnictwie. Oznacza to zarazem duże rozdrobnienie gospodarstw rolnych oraz niewielkie wykorzystanie potencjału siły roboczej, zwłaszcza w małych gospodarstwach. Nadmiar zasobów pracy w rolnictwie ogranicza możliwości rozwoju gospodarstw rolnych oraz rzutuje na poziom życia ludności rolniczej, ponieważ większość osób pracujących w rozdrobnionym rolnictwie pracuje wyłącznie w swoich gospodarstwach. Stąd niewielkie wykorzystanie zasobów pracy, jakie są ulokowane w tym obszarze gospodarki oraz potrzeba większego ich angażowania poza rolnictwem, ale także w samym rolnictwie. W rolnictwie sposobnością ku temu są m.in. ekologiczne metody wytwarzania.

Ekologiczny system gospodarowania w rolnictwie przyczynia się do poprawy żyzności i urodzajności gleb oraz sprzyja gospodarowaniu zasobami ziemi o niskiej jakości. Z badań wynika, że na glebach o niższej jakości w tym systemie można uzyskać stosunkowo duże plony w porównaniu do systemu konwencjonalnego, dlatego w krajach posiadających gorsze warunki przyrodnicze zagospodarowuje się więcej UR pod uprawy ekologiczne niż w krajach o korzystniejszych warunkach do intensywnej produkcji rolnej. W Polsce przeważają gleby o niskiej i średniej jakości, w związku z tym ekologiczny system gospodarowania, w którym przywiązuje się dużą uwagę do płodozmianu i nawożenia organicznego, służy gospodarowaniu zasobami ziemi niskiej jakości.

Systematyczny wzrost popytu na produkty ekologiczne, zwłaszcza w krajach zamożnych, powoduje rozwój rynku tego typu produktów oraz stwarza możliwości rozwoju produkcji rolnej wytwarzanej metodami ekologicznymi, m.in. w Polsce, co potwierdzają dane statystyczne dotyczące skali rolnictwa ekologicznego, w tym powierzchni upraw owoców i warzyw, których krajowe rozmiary mają już znaczący udział w światowej produkcji ekologicznych owoców i warzyw. Jest to warunkowane przede wszystkim organizacją produkcji naszych gospodarstw ekologicznych. Z badań wynika, że w mniejszych gospodarstwach ekologicznych, w porównaniu do konwencjonalnych, w strukturze użytków rolnych większy udział mają pracochłonne uprawy warzyw, owoców, ziemniaków jadalnych, czyli wytwarzanie produktów, za które rolnicy uzyskują relatywnie wyższe ceny w odniesieniu do cen produktów konwencjonalnych, co przekłada się na wyniki ekonomiczne gospodarstw rolnych. Dlatego wprowadzanie ekologicznych metod wytwarzania jest perspektywą rozwoju dla mniejszych gospodarstw rolnych oraz jest możliwością poprawy wykorzystania zasobów siły roboczej ulokowanej w naszym rolnictwie, ponieważ owoce i warzywa należą do produktów najchętniej kupowanych na ekologicznym rynku żywnościowym. Rozwój rolnictwa ekologicznego stwarza ponadto perspektywę aktywizacji ludności wiejskiej z otoczenia gospodarstw ekologicznych i rozwoju innych działalności gospodarczych.

Literatura

- Adamowicz M. 2000: *Rola polityki agrarnej w zrównoważonym rozwoju obszarów wiejskich*, Roczn. Nauk. SERiA, t. 2, z. 1, 11-16.
- Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2013 r.* 2014: GUS, Warszawa.
- Handel zagraniczny produktami rolno-spożywczymi.* 2014: Stan i perspektywy, nr 39, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Komorowska D. 2011a: *Porównanie gospodarstw ekologicznych z gospodarstwami konwencjonalnymi w obrębie grup obszarowych*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Polityka Ekonomiczna, nr 166, Wrocław, 312-322.
- Komorowska D. 2011b: *Wyniki produkcyjne i ekonomiczne gospodarstw ekologicznych na tle konwencjonalnych*, Wieś i Rolnictwo, nr 1(150), Warszawa, 124-133.
- Komorowska D. 2012: *Organizacja produkcji i wyniki ekonomiczne gospodarstw ekologicznych o różnej wielkości*, Zeszyty Naukowe SGGW: Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej, nr 95, Warszawa, 41-52.
- Kuś J. 2008: *Badania dotyczące rolnictwa ekologicznego prowadzone w IUNG*, Wieś Jutra, nr 6/7, Warszawa, 19-21.
- Kuś J. 2010: *Rolnictwo ekologiczne i perspektywy jego rozwoju*, [w:] A. Harasim (red.), *Stan obecny i perspektywy rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce*, Studia i Raporty IUNG-PIB, nr 26, 23-36.
- Kuś J. 2013: *Specjalizacja gospodarstw rolnych a zrównoważony rozwój rolnictwa*, [w:] J. Zegar (red.), *Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym* (19), Program wieloletni 2011-2014, nr 68, IERiGŻ-PIB, Warszawa, 95-127.

- Kuś J., Stalenga J. 2007: *Rolnictwo ekologiczne w Europie i Polsce*, [w:] *Możliwości rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce*, Studia i Raporty IUNG-PIB, nr 6, 9-19.
- Krasowicz S. 2009: *W Polsce powinno dominować rolnictwo zrównoważone*, [w:] A. Harasim (red.), *Przyszłość sektora rolno-spożywczego i obszarów wiejskich*, I Kongres Nauk Rolniczych, Nauka – Praktyce, IUNG-PIB Puławy, 21-38.
- Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym, stan w dniu 30 VI 2014 r. 2014: GUS, Warszawa.
- Łuczka-Bakula W. 2007: *Rynek żywności ekologicznej. Wyznaczniki i uwarunkowania rozwoju*, PWE, Warszawa.
- Nachtman G. 2013: *Dochodowość gospodarstw ekologicznych a wielkość użytków rolnych*, Roczn. Nauk. Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich, t. 100, z. 1, Warszawa, 182-196.
- Nachtman G. 2010: *Dochodowość i opłacalność produkcji w gospodarstwach ekologicznych specjalizujących się w uprawach polowych na podstawie danych Polskiego FADN*, [w:] A. Harasim (red.), *Stan obecny i perspektywy rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce*, Studia i Raporty IUNG-PIB, nr 26, 63-79.
- Nachtman G., Żekała M. 2006: *Efektywność ekonomiczna gospodarstw ekologicznych na tle konwencjonalnych w 2004 r.*, Zag. Ekon. Rol., nr 2, IERiGŻ-PIB, Warszawa, 91-106.
- Obszary wiejskie, Powszechny Spis Rolny 2010*, GUS i US w Olsztynie, Warszawa, Olsztyn, 2013.
- Począta W., Sadowski A., Baer-Nawrocka A. 2013: *Gospodarstwa rolne w Polsce na tle gospodarstw Unii Europejskiej – wpływ WPR*, GUS, Warszawa.
- Pracujący w gospodarstwach rolnych, Powszechny Spis Rolny 2010*. 2012: GUS, Warszawa.
- Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2011-2012*. 2013: Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych, Warszawa, [online] <http://www.ijhar-s.gov.pl/index.php/raporty-i-analizy.html>.
- Raport z wyników, Powszechny Spis Rolny 2010*. 2011: GUS, Warszawa.
- Rosner A. 2005: *Zróżnicowanie przestrzenne obszarów wiejskich w Polsce*, [w:] A. Rosner (red.), *Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich*, IRWiR PAN, Warszawa, 284-290.
- Runowski H. 2012: *Rolnictwo ekologiczne w Polsce – stan i perspektywa*, [w:] J. Zegar (red.), *Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym (15)*, Program wieloletni 2011-2014, nr 50, IERiGŻ-PIB, Warszawa, 38-78.
- Stalenga J. 2010: *Efektywność ekonomiczna gospodarstw ekologicznych w rejonie Brodnicy*, [w:] A. Harasim (red.), *Stan obecny i perspektywy rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce*, Studia i Raporty IUNG-PIB, nr 26, 37-50.
- The World of Organic Agriculture – Statistics and Emerging Trends*. 2000, 2014: Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, Switzerland i International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM), Bonn, Germany.
- Willer H., Lermoud J., Schaack D. 2013: *The European Market for Organic Food 2011*, Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, Switzerland i Foundation Ecology and Agricultural Informatio Company (AMI), Bonn, Germany.
- Willer H., Yussefi M. 2007: *The current status of organic farming in the world – focus on developing countries*, Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, Switzerland i Foundation Ecology and Agriculture (SOEL), Bad Duerkheim, Germany.
- Wrzaszcz W., Zegar S. 2014: *Gospodarstwa ekologiczne w latach 2005-2010*, Zag. Ekon. Rol., nr 2, IERiGŻ-PIB, Warszawa, 39-58.
- Zegar S. 2009: *Struktura polskiego rolnictwa rodzinnego pod koniec pierwszej dekady XXI wieku*, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Żakowska-Biemans S., 2011a: *Barierzy zakupu żywności ekologicznej w kontekście rozwoju rynku żywności ekologicznej*, J. Res. Appl. Agri. Eng., nr 56(4), 216-220.
- Żakowska-Biemans S. 2011b: *Bezpieczeństwo żywności jako czynnik determinujący zachowania konsumentów na rynku żywności*, Problemy Higieny i Epidemiologii, nr 92(3), 621-624.

Summary

Rural development is mainly connected with the expansion of the rural labour market. However, the difficult situation in the labour force market in Poland, especially in rural areas, forces surplus labour to remain in agriculture sector. The development of the organic food market, especially in rich countries, provides opportunities for the development of organically produced agricultural production, among others in our country, including labor-intensive fruit and vegetable crops, the size of which already have a significant share in the world production of organic fruits and vegetables. It is possible to improve the utilization of the labor force in agriculture and the inherent growth prospects for some farms, especially smaller-area and lower quality soil.

Adres do korespondencji
dr inż. Dorota Komorowska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Katedra Ekonomiki Rolnictwa i Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych
ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, tel. (0 22) 593 41 10
e-mail: dorota_komorowska@sggw.pl